

Maria Leśniowska

ORCID: 0000-0003-2511-4007
Archiwum Państwowe w Opolu

***Cuius regio, eius religio* –
sytuacja innowierców zamieszkałych
w Głogówku w XVII wieku na
przykładzie dokumentów hrabiego
Georga III von Oppersdorffa**

*Cuius regio, eius religio. The Situation of
Non-Catholics in Głogówek in the 17th Century
Based on Documents of Count Georg III
von Oppersdorff*

Abstrakt

Głównym celem niniejszego artykułu jest zaprezentowanie najciekawszego dokumentu szlacheckiego przechowywanego w zasobie Archiwum Państwowego w Opolu. Jest to zadanie trudne ze względu na mnogość oraz różnorodną tematykę rękopisów wystawianych przez członków śląskich rodów szlacheckich. Właściciele majątków swoimi pismami regulowali wiele kwestii dotyczących codziennego funkcjonowania poddanych, tj. określali wysokość podatków, nadzorowali sprzedaż ziemi, rozstrzygali spory, potwierdzali testamenty, a nawet poświadczali prawo urodzenie. Dbali również, by zarządzane przez nich ziemie posiadały stosowne przywileje oraz statuty. Oprócz sfery materialnej otaczali troską kwestie związane

z wyznawaną religią. Było to szczególnie widoczne w okresie rozwoju ruchu kontrreformacyjnego. Dlatego też w poniższym tekście przedstawiony zostanie dokument Georga III von Oppersdorffa, który bardzo aktywnie działał na polu rekatolizacji ziem śląskich. Prezentowany rękopis jest jedną z kilkunastu jednostek archiwalnych, na podstawie których można zobrazować sytuację ewangelików na terenie Śląska w XVII wieku. Dotychczas nie doczekał się on opracowania, podobnie jak pozostałe wskazane w tekście archiwalia. Analizując dostępną literaturę dotyczącą zarówno historii kontrreformacji na Śląsku, jak i samego miasta Głogówka, zaobserwować można niewielką liczbę wydanych publikacji oraz artykułów. Dlatego też prezentowany materiał stanowić ma zarówno przegląd dokumentów poświęconych losom protestantów na Śląsku, jak i zachętę do dalszego eksplorowania zasobu Archiwum Państwowego w Opolu przez badaczy historii regionu i dziejów rodów śląskich.

Słowa kluczowe: ewangelicy, Śląsk, kontrreformacja, Georg III von Oppersdorff, książki kacerskie, protestanci, Głogówek

Abstract

The main aim of this article is to present one of the most intriguing noble documents preserved in the collections of the State Archive in Opole. The task was challenging due to the sheer number and diverse themes of manuscripts issued by members of Silesian noble families. Estate owners used these writings to regulate many aspects of their subjects' daily lives, including tax rates, land sales, dispute resolutions, wills, and even the legitimacy of births. They also ensured that the lands they governed were granted appropriate privileges and statutes. Beyond material concerns, they took great care with matters related to religious practice, particularly during the Counter-Reformation period. This article focuses on a document issued by Georg III von Oppersdorff, who played an active role in the re-Catholicization of Silesian lands. The manuscript in question is one of several archival records that provide insight into the situation of Evangelicals in 17th-century Silesia. To date, this document, along with others mentioned in the text, has not been studied in detail. A review of the existing literature on the history of the Counter-Reformation in Silesia and the city of Głogówek reveals a scarcity of published works and articles. Therefore, this article aims to offer both a survey of documents concerning the fate of Protestants in Silesia and an encouragement for further exploration of the State Archive in Opole by scholars interested in regional history and the legacy of Silesian noble families.

Keywords: Evangelicals, Silesia, Counter-Reformation, Georg III von Oppersdorff, heretical books, Protestants, Głogówek

Dokumenty pergaminowe i papierowe uchodzą za najcenniejsze zbiory archiwalne. Wystawiane przez władców regulowały wiele aspektów życia codziennego mieszkańców regionu. W wielu przypadkach stanowiły podstawy prawne funkcjonowania miast i wsi. Szczególnie interesujące są te, w których zapisano statuty miejskie czy też regulacje dotyczące cechów rzemieślniczych. Wśród tych cennych zabytków piśmiennictwa znaleźć można również rękopisy, które dotyczyły sfery *sacrum*. I tak, w zasobie Archiwum Państwowego w Opolu zachowało się wiele pergaminów sygnowanych przez biskupów, bulle i dekrety papieskie oraz fragment Ewangelii św. Jana¹. Analizując dokumenty uporządkowane w ramach zespołów akt miast, natrafić można na pisma poświęcone sytuacji ludności wyznania ewangelickiego w czasie kontrreformacji, wystawione także przez szlachciców zarządzających poszczególnymi ziemiami. Prezentowany poniżej dokument Georga III von Oppersdorffa jest jednym z kilku zachowanych w opolskim archiwum, które świadczą o realiach, w jakich znaleźli się innowiercy na terenie Śląska po soborze trydenckim (1545–1563).

Dokument wyłoniono w ramach prac związanych z przygotowaniem wystawy „Znaki rodowych aspiracji. Śląskie historie z Padwą po drodze”, na której przedstawiono sylwetkę pana na Głogówku. Tematyka wystawy dotyczyła związków śląskich szlachciców z Padwą, a osoba Georga III von Oppersdorffa stanowiła przykład wpływu odbywanych podróży edukacyjnych do Włoch na przebieg i rozwój kariery. W poniższym tekście zostanie on uwidoczniiony zwłaszcza w polityce wyznaniowej Oppersdorffa.

Jerzy hrabia von Oppersdorff zabrania (...) – dokument szlachecki z Akt miasta Głogówka

W zespole Akta miasta Głogówka uporządkowano 78 j.a., z czego 67 stanowią dokumenty pergaminowe i papierowe. Spośród nich siedem wystawionych zostało przez Georga III von Oppersdorffa. Prezentowany dokument opatrzony jest sygnaturą nr 13. Został spisany w języku niemieckim, na papierze czerpanym. Na dokumencie umieszczono zapisy ołówkiem (sygnaturę oraz daty). Przystawiono także małą czarną pieczęć własnościową Archiwum Państwowego w Opolu.

Zgodnie z treścią dokumentu:

---

1 Archiwum Państwowe w Opolu (dalej: APO), Akta miasta Nysy (dalej: A.m. Nysy), 45/20/1660.

Jerzy, hrabia v. Oppersdorff zabrania używania książek kacerskich, ponieważ miasto wróciło przed 25 laty do katolicyzmu. Za każdą znaną książkę w czasie rewizji pobierana będzie grzywna, w zależności od formatu książki, w wysokości 5 lub 2 marek.

Pismo wystawiono 22 grudnia 1650 roku na zamku w Głogówku. Dokument sygnowany jest pieczęcią opłatkową Oppersdorffów.

Ilustracja 1. Panorama Głogówka z zaznaczonym zamkiem Oppersdorffów

Friedrich Bernhard Wernher, *Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung der Herzogthums Schlesiens*, Pars I (Breslau: 1750–1800), 289

Dokumenty pergaminowe i papierowe z zespołu Akta miasta Głogówka zostały przejęte z Archiwum Państwowego we Wrocławiu w 1960 roku. Erich Graber² podaje, że Głogówek nigdy nie posiadał archiwum miejskiego. Stare dokumenty były przechowywane w tzw. czarnej skrzyni w głogóweckim ratuszu. W 1908 roku zdeponowane zostały we wrocławskim archiwum pod sygn. Rep. 132 Oberglogau Acc3/08³.

W dokumentacji Archiwum Państwowego w Opolu odnaleźć można informacje dotyczące prób rewindykacji zbiorów archiwum Oppersdorffów już w 1960 roku⁴. Archiwum to miało zostać wywiezione z głogóweckiego zamku w 1945 roku. Świadek tych działań, Stefan Bolcewicz, zeznał, że na przełomie września i października 1945 roku został oddelegowany do Głogówka w celu zabezpieczenia biblioteki książąt Radziwiłłów,

² Erich Graeber był autorem 33. tomu *Codex Diplomaticus Silesiae*.

³ APO, 45/350/136, 4.

⁴ APO, 45/350/136, 4.

jednakże na miejscu okazało się, że wszystkie archiwalia oraz woluminy biblioteczne zostały wywiezione do Pragi lub Moskwy przez stacjonującą w Głogówku jednostkę armii Żukowa. Natomiast dyrektor Archiwum Państwowego Miasta Wrocławia i Województwa Wrocławskiego, Andrzej Dereń, w lipcu 1960 roku poinformował, że w ramach akcji rewindykacyjnej z ZSRR nie przekazano archiwum podworskiego Oppersdorffów⁵.

Zespół Akta miasta Głogówka został opracowany w 1992 roku przez Janinę Domską. Z informacji podanych we wstępie do inwentarza wynika, że w skład zespołu wchodzi archiwalia przejęte z Archiwum Państwowego we Wrocławiu, Archiwum Państwowego w Katowicach oraz z nyskiego oddziału Archiwum Państwowego w Opolu.

Stan badań nad dokumentem oraz historią miasta Głogówka

Dokument Georga III Oppersdorffa dotyczący zakazu posiadania oraz korzystania z książek kacerskich nie został do tej pory wykorzystany w dostępnych opracowaniach. Jednakże zarówno osoba Georga III Oppersdorffa, jak i sytuacja wyznaniowa w Głogówku w okresie Reformacji oraz wojny trzydziestoletniej zostały poddane wnikliwej analizie w monografiach dotyczących historii miasta. Jedno z najwcześniejszych opracowań dziejów miasta, autorstwa Heinircha Schnurpfeila, *Geschichte und Beschreibung des Stadt Ober-Glogau in Oberschlesien*, wydane w 1860 roku, zawiera dzieje Głogówka od 1164 do 1858 roku, opisane według kolejnych władców i zarządców, w tym Georga III Oppersdorffa. Ponadto w publikacji zawarto opis najważniejszych budynków na mapie miasta oraz drzewo genealogiczne rodu von Oppersdorff⁶. Kolejna z przedwojennych publikacji, *Führer durch das schöne Oberglogau. Der Sinn der Geschichte einer oberschlesien Kleinstadt*, opracowana przez Alfreda Kosiana jest swoistym przewodnikiem po mieście. Jednakże zagłębiając się w treść, dostrzec można, że charakterystyka poszczególnych budynków w mieście opatrzona jest szczegółowym opisem historycznym⁷. Wśród współczesnych opracowań trudno szukać monografii miasta. Historyk sztuki, Tadeusz Chrzanowski, w 1977 roku wydał opracowanie

5 APO, 45/350/136, 4–10.

6 Heinrich Schnurpfeil, *Geschichte und Beschreibung des Stadt Ober-Glogau in Oberschlesien* (Ober-Glogau: Commission bei Heinrich Handel, 1860).

7 Alfred Kosian, *Führer durch das schöne Oberglogau. Der Sinn der Geschichte einer oberschlesien Kleinstadt* (Obeglogau: E. Radel, 1931).

dotyczące budownictwa miejskiego i sakralnego w Głogówku⁸. Kolejne publikacje poświęcone miastu i jego mieszkańcom ukazały się już w XXI wieku. Wymienić można m.in. albumy historyczne opracowane przez Jarosława Kłuskiewicza⁹, przewodnik po mieście zawierający historię oraz ciekawostki i wspomnienia związane z Głogówkiem wydane przez Günthera Hauptstocka¹⁰. Okres, w którym Głogówek znajdował się w rękach Oppersdorffów, przedstawiony został w publikacjach *W blasku Luksemburgów, Habsburgów i Wazów: studia nad mecenatem artystycznym panów Głogówka z XIV–XVIII wieku*, wydanej pod redakcją Piotra Oszczanowskiego¹¹, oraz *Głogówecka fara: z dziejów kolegiaty św. Bartłomieja w Głogówku*, opracowanej przez ks. Joachima Kobienię¹². W obu monografiach opisany jest wkład Georga III Oppersdorffa w rozwój miasta, a zwłaszcza jego zaangażowanie w przywrócenie wiary katolickiej na należącym do niego terenie.

Tło historyczne powstania dokumentu

Dokument Georga III Oppersdorffa dotyczy bezpośrednio wydarzeń, które związane były ze zjawiskiem kontrreformacji na ziemiach śląskich. W XVI wieku na terenie Śląska przyjęte zostały zasady pokoju religijnego w myśl postanowień z Augsburga z 1555 roku. Zakres wolności religijnych dla protestantów zamieszkałych na Śląsku był nieomal nieograniczony. Gminy ewangelickie wraz z kościołami i szkołami mogły działać na równi z katolickimi. Sytuacja ta uległa zmianie pod koniec XVI wieku¹³. W efekcie postanowień Soboru Trydenckiego (1545–1563) w Europie zainicjowany został ruch zwany kontrreformacją. Mimo zapisów zawartych w liście majestatycznym z 1609 roku stopniowo ograniczano swobody

---

8 Tadeusz Chrzanowski, *Głogówek* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977).

9 Jarosław Kłuskiewicz, *Głogówek w obiektywie. Ludzie i wydarzenia* (Opole: Wydawnictwo MS, 2011); *idem, Wspomnienia z Głogówka* (Opole: Wydawnictwo MS, 2018).

10 Günther Hauptstock, *Mój Głogówek* (Opole: Wydawnictwo MS, 2016).

11 Piotr Oszczanowski (red.), *W blasku Luksemburgów, Habsburgów i Wazów: studia nad mecenatem artystycznym panów Głogówka w XIV–XVIII wieku* (Głogówek: Muzeum Regionalne, 2008).

12 Joachim Kobienia, *Głogówecka fara: z dziejów kolegiaty św. Bartłomieja w Głogówku* (Opole: Studio Impreso, 2017).

13 Gabriela Wąs, „Akty prawne dotyczące wolności religijnych protestantów śląskich i ich znaczenie dla Śląska”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 3 (2000): 379–380.

religijne¹⁴. Cesarz Ferdynand II Habsburg 6 marca 1629 roku wydał edykt, w myśl którego zagarnięte wcześniej dobra materialne miały zostać zwrócone Kościołowi katolickiemu. Był to początek szeroko rozwiniętej akcji rekatolizacyjnej prowadzonej przez właścicieli Głogówka¹⁵. Należy wspomnieć, że Oppersdorffowie dzierżawili miasto tytułem zastawu od 1561 roku¹⁶, natomiast w 1593 roku Georg II Maximilian von Oppersdorff kupił je na własność za kwotę 100 talarów¹⁷. W 1606 roku miasto odziedziczył jego najmłodszy, nieletni syn, Rudolf. Opiekę nad bratem i jego majątkiem sprawował Georg III, który w 1617 roku odkupił miasto¹⁸. Nowy właściciel nie tolerował innowierców zamieszkujących dominium głogóweckie. Swe rządy rozpoczął od likwidacji szkoły i zboru ewangelickiego, a następnie uwięził miejscowych protestantów, nakazując im opuszczenie miasta¹⁹. Z tymi wydarzeniami związana jest lokalna legenda, która głosi, że 10 lipca 1628 roku ewangelicy wygnani z Głogówka na tzw. Glinianej Górcie spotkali pielgrzymkę pątników, którzy powracali z Nysy. Mimo różnicy wyznań spotkanie to ucieszyło obie grupy, wywodzące się z jednego miasta. Ludzie zaczęli się wspólnie modlić, co zgodnie z przekazem nakłoniło luteran do powrotu do miasta. W czasie mszy, która odbyła się tego samego wieczoru, ewangelicy „ślubowali wiarę katolicką”. W celu upamiętnienia tych wydarzeń Georg III wznosił w miejscu spotkania kapliczkę Matki Bożej Łaskawej²⁰. Od tego momentu wszyscy mieszkańcy Głogówka byli zdeklarowanymi katolikami. Opisywany dokument został wydany przez Oppersdorffa w 1650 roku, jednakże w zasobie Archiwum Państwowego w Opolu przechowywane są jeszcze dwa pisma, które stanowią dowód na prowadzoną przez niego

14 Na list majestatyczny składały się dokumenty wydane 9 lipca oraz 20 sierpnia 1609 roku przez cesarza Rudolfa II. Zagwarantowano w nich swobodę wyznania w Czechach i na Śląsku. Podkreślono równość między religiami, ogłoszono wolność sumienia oraz zakazano przymuszania do zmiany wyznania czy też stosowania represji z powodu wyznawanej religii (Wąs, „Akty prawne dotyczące wolności religijnych”, 383–384).

15 Józef Wołczański, „Dzieje obecności oo. Franciszkanów w Głogówku od XIII do XIX wieku. Zarys problematyki”, w *Dzieje franciszkanów w Głogówku 1264–2014*, red. Krzysztof Hura (Wrocław: Wydawnictwo ZET, 2014), 9.

16 Tadeusz Soroczyński, Antoni Weigt (red.), *750 lat Głogówka* (Głogówek: Miejsko-Gminny Ośrodek Pracy Ideowo-Wychowawczej, Komitet Obchodów 750-lecia Głogówka, Towarzystwo Miłośników Głogówka, 1976), 11.

17 Johannes Soffner, *Geschichte der Reformation in Schlesien* (Breslau: G.P. Aderholz Buchhandlung, 1887), 165.

18 Othmar Karzel, *Die Reformation in Oberschlesien* (Würzburg: Holzner Verlag, 1979), 99.

19 Soroczyński, Weigt, *750 lat Głogówka*, 9.

20 Schnurpfeil, *Geschichte*, 91.

akcję rekatalizacyjną. W pierwszym, z 1628 roku, Georg von Oppersdorff poświadcza przejęcie stawów i lasów jako odszkodowanie od luteran Głogówka i oświadcza gotowość zatwierdzenia nowych przywilejów miejskich²¹. W kolejnym roku cesarz Ferdynand II na prośbę Georga III von Oppersdorffa zatwierdza statut miasta Głogówka z 8 grudnia 1628 roku, dotyczący powrotu miasta do katolicyzmu²². Wymienione dokumenty są przykładem na funkcjonowanie w praktyce zasad *cuius regio eius religio* oraz *ius reformandi* zawartych w postanowieniach pokoju augsburskiego²³.

Ilustracja 2. Herb rodu Oppersdorff

Bartłomiej Paprocki, *Sstambuch Slézscký*, Brno 1609

21 APO, Akta miasta Głogówka (dalej A.m. Głogówka), 45/8/3.

22 APO, A.m. Głogówka, 45/8/5.

23 Józef Mandziuk, „Postacie śląskiego Kościoła katolickiego w czasach nowożytnych”, *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne* 16/1 (2009): 96.

Analizując dokumenty uporządkowane w ramach grupy materiałów, określanych jako akta miast przechowywanych przez Archiwum Państwowe w Opolu, wyselekcjonować można dokumenty o podobnej tematyce. W zespole Akta miasta Opola znajdują się dwa dokumenty świadczące o konsekwencjach grożących za bycie ewangelikiem. Oba pisma pochodzą z 1630 roku. Ich treść również jest bardzo zbieżna, gdyż są to prośby kierowane kolejno do burmistrza i radnych miasta Opola oraz Friedricha von Oppersdorffa. W pierwszym rękopisie Adam Nowej z Brzegu zwraca się do burmistrza i radnych miasta Opola, aby wskazali oni kupca domu w Opolu, który musi sprzedać, gdyż postawiono mu warunek przyjęcia katolicyzmu lub nakaz sprzedaży nieruchomości i opuszczenia miasta²⁴. Drugie pismo z kolei dotyczy prośby Henryka Nossa skierowanej do Fryderyka von Oppersdorffa o jego wstawiennictwo, gdyż zarządzający miastem Opole, ze względu na jego wyznanie, nakazali mu opuszczenie domu, który jest mu potrzebny do sprawowania urzędu poborcy podatkowego²⁵. W Aktach miasta Głubczyc figuruje dekret z 17 maja 1649 roku dla radnego Głubczyc, Petera Müllera, w sprawie wolności wyznania, którą gwarantowały wcześniejsze postanowienia m.in. listu majestatycznego²⁶. Odmienną treść przedstawiają dokumenty uszeregowane w ramach Akt miasta Brzegu. Przykładem są pisma księżnej legnicko-brzeskiej, Ludwiki, z 1676 roku, która zwraca się do cesarza Leopolda I o zaprzestanie zamykania kościołów luteranckich²⁷ oraz o wydanie rezolucji zapewniającej wolność wyznania ewangelickiego²⁸. Odpowiedzią na prośby księżnej był dokument cesarza Leopolda I z 23 lipca 1676 roku, w którym potwierdza on przywileje i wolność religijną dla miasta Brzegu²⁹. Przemiany dotyczące wolności religijnej uchwycić można na podstawie materiałów zachowanych w zbiorze Akt miasta Nysy. Zbiór dokumentów z 1616 roku zawiera treści odnoszące się do wolności religijnej luteranckich mieszczan Nysy³⁰. Natomiast datowane na lata 1620–1622 rękopisy zawierają pisma dotyczące likwidacji kościoła ewangelickiego w mieście³¹. Z kolei materiały z lat 1625–1655

---

24 APO, Akta miasta Opola (dalej: A.m. Opola), 45/22/54.

25 APO, A.m. Opola, 45/22/55.

26 APO, A.m. Głubczyc, 45/9/61.

27 APO, Akta miasta Brzegu (dalej: A.m. Brzegu), 45/1242/369–371.

28 APO, A.m. Brzegu, 45/1242/373.

29 APO, A.m. Brzegu, 45/1242/377.

30 APO, Akta miasta Nysy (dalej: A.m. Nysy), 45/20/1127–1128.

31 APO, A.m. Nysy, 45/20/1129.

zawierają pisma i edykty biskupa Karola Ferdynanda w sprawie prześladowań innowierców³².

Wymienione materiały archiwalne obrazują skomplikowaną sytuację ewangelików, którzy zamieszkiwali Śląsk. Proces rekatolizacji zmusił wielu protestantów do ucieczki na Łużyce i do Polski. Kolejne edykty oraz traktaty stopniowo ograniczały wolność wyznania, a ich rezultatem było przywrócenie w XVII wieku religii katolickiej jako obowiązującej na niemalże całym Górnym Śląsku³³.

Wartość dokumentu ze względu na jego treść

Ja, Jerzy, hrabia Oppersdorff, baron von Aich i Friedstein, pan na Głogówku, Fridku i Raciborzu, radca cesarski, przekazuję moje pozdrowienia, łaskę i wszelką życzliwość moim obywatelom Głogówka i drogim wiernym. Za moją zgodą i pociechą 25 lat temu, z opatrności Bożej, miasto zwróciło się ku świętej i jedynej błogosławiącej religii katolickiej i dobrowolnie ją przyjęło. Zawarto umowę oraz przyjęto statut, jak takie nawrócenie powinno być utrzymywane w tym mieście. Wtedy też wszyscy oddaliście swoje księgi kacerskie i pozwoliliście mi wierzyć, że nie macie żadnych zastrzeżeń. Dlatego dziś muszę stwierdzić z konsternacją, że mieszkańcy trzymali przy sobie cztery takie książki. I od wspomnianego czasu mnie oszukiwali. Dlatego też obecnie po wizytacjach w domach mieszkańców zostały odnalezione księgi zakazane.

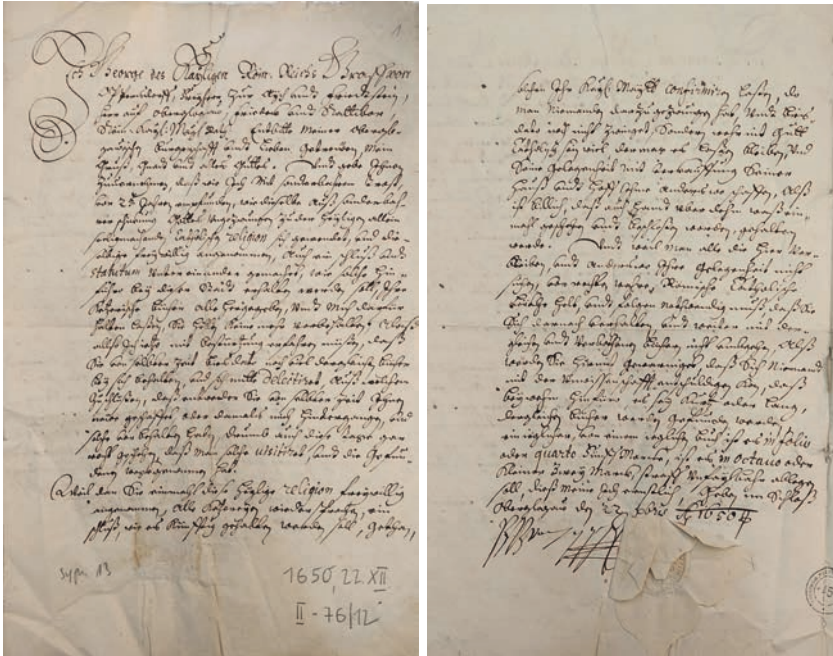
Ponieważ raz dobrowolnie przyjęliście tę świętą religię, przyjęliście cały katechizm i potwierdziliście ją przed Świętym Majestatem, tak jak powinno być (że nikt nie został do tego zmuszony, i nie jest zmuszany do tej pory). Jako dobry katolik, każdy może z własnej woli zarządzać swoim domem i podwórkiem, co jest sprawiedliwe, co również jest zgodne z postanowieniami. Wszyscy mieszkańcy, którzy pozostaną w mieście, muszą przestrzeżać zakazu posiadania książek kacerskich, aby zachowywali się zgodnie z postanowieniami i nie popełniali dalszych przestępstw. Jeżeli którakolwiek z tych książek, czy to krótka, czy długa, zostanie znaleziona, czy to w „folio” lub „quarto”, poniesie karę pięciu marek, jeżeli w „octavo” lub mniejszych, zapłaci karę dwóch marek³⁴.

32 APO, A.m. Nysy, 45/20/1130.

33 Józef Mandziuk, „Kościół katolicki na Śląsku pod panowaniem habsburskim”, *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne* 16/1 (1994): 78–79, 82.

34 APO, A.m. Głogówka, 45/8/13.

Ilustracja 3. Dokument Georga von Oppersdorffa, w którym zakazuje on posiadania książek kacerskich pod karą grzywny, z 22 grudnia 1650 roku

Archiwum Państwowe w Opolu, Akta miasta Głogówka, 45/8/13

Dokument Georga III von Oppersdorffa wystawiony został na zamku w Głogówku 22 grudnia 1650 roku w czasie, kiedy sytuacja innowierców na terenie dominium głogóweckiego wydawała się wyjaśniona. Z treści pisma wynika, że właściciel miasta był zaskoczony i rozczarowany odnalezieniem wśród mieszkańców książek „zakazanych”. Dla Oppersdorffa było to jednoznaczne z ich konwersją na religię ewangelicką. W piśmie podkreślone zostało przywrócenie wiary katolickiej w mieście oraz przyjęcie nowego statutu, regulującego kwestię wyznaniową. Ciekawe jest określenie książek zakazanych kacerskimi. Zarówno „heretyk”, jak i „kacercz” w odniesieniu do chrześcijaństwa dotyczyło osoby, która odrzuciła naukę Kościoła katolickiego na temat wiary i moralności³⁵. Z treści rękopisu wynika, że zarówno sformułowanie „książki kacerskie”, jak i „kacercz” określają wyznawców religii ewangelickiej. W XVI i XVII wieku wśród katolików funkcjonowało przekonanie, że „każdy luter jest zarazem i heretykiem, i kimś obcym”, przy czym nie rozróżniano innych

35 Kacercz, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kacercz.html> (dostęp: 20.06.2023 r.).

odłamów protestanckich³⁶. Również data wydania dokumentu, tuż po podpisaniu pokoju westfalskiego, przypada na szczytową fazę kontrreformacji na Śląsku. O ile postanowienia porozumienia z 1648 roku przyznawały równouprawnienie katolikom i protestantom na terenie Niemiec, o tyle w przypadku Śląska zapoczątkowały one okres stanowczej walki z protestantyzmem³⁷.

Ilustracja 4. Pieczęć opłatkowa Georga von Oppersdorffa sygnująca dokument z 22 grudnia 1650 roku

Archiwum Państwowe w Opolu, Akta miasta Głogówka, 45/8/13

36 Janusz Tazbir, „Obraz heretyka i diabła w katolickiej propagandzie wyznaniowej XVI–XVII w.”, *Kwartalnik Historyczny* 4/88 (1981): 944.

37 Thomas Wunsch (hrsg.), *Reformation und Gegenreformation in Oberschlesien. Die Auswirkungen auf Politik, Kunst und Kultur im ostmitteleuropäischen Kontext*, Bd. 3 (Berlin: Gebr. Mann Verlag, 1994): 35–36.

Sytuacja protestantów w dominium głogóweckim była dodatkowo skomplikowana ze względu na osobę właściciela miasta. Johann Georg III von Oppersdorff urodził się 14 lipca 1588 roku w Lomnitz. Był synem Georga II Maximiliana von Oppersdorff i Izoldy von Waldstein. Georg III zdobył elementarne wykształcenie m.in. w szkole jezuickiej w Kłodzku. Następnie wyruszył w zagraniczną podróż edukacyjną, którą połączył z pielgrzymką do sanktuariów maryjnych we Włoszech i Austrii. W trakcie swojej peregrynacji otrzymał informację o śmierci ojca. Po powrocie do Głogówka zarządzał dobrami małoletniego brata Rudolfa. W 1617 roku odkupił dominium głogóweckie i został jego jedynym właścicielem. Szybki rozwój kariery politycznej oraz jego osiągnięcia przyczyniły się do zyskania miana jednego z najwybitniejszych przedstawicieli rodu. 22 czerwca 1626 roku w Wiedniu otrzymał tytuł hrabiego cesarstwa z zawołaniem „Wielmożny Pan”. W latach 1622–1642 sprawował urząd starosty księstwa głogowskiego, a w latach 1633–1642 – starosty Łużyc. Był członkiem rady cesarskiej oraz radcą króla Polski, Jana II Kazimierza Wazy, którego gościł na głogóweckim zamku na początku wojny polsko-szwedzkiej. Mimo trudnej sytuacji innowierców Georg III uważany był za dobrego gospodarza. W 1642 roku z majątku w Głogówku utworzył *fideicomis*, który posiadał własny statut, chroniący przede wszystkim przed rozdrobnieniem dóbr. Jednakże Georg III zasłynął przede wszystkim jako fundator Domku Loretańskiego (repliki Santa Casa w Loreto), kaplicy Matki Bożej Łaskawej oraz kaplicy św. Antoniego z Padwy. W 1636 roku przyczynił się do wydania modlitewnika *Manusculum Domus Lauretanae Glogoviensis*. Fundacje te miały za zadanie uczynienie z Głogówka centrum pielgrzymek. Misję tę udało się po części wypełnić, ponieważ już w 1649 roku miała miejsce pierwsza pielgrzymka do Domku Loretańskiego, zorganizowana przez biskupa wrocławskiego, Johanna Balthasara Liesch von Hornau. W pielgrzymce tej wzięło udział około 2000 pątników z Nysy³⁸. Dzięki licznym fundacjom poczynionym przez Georga III Głogówek nazywano „górnos Śląskim Rzymem”. Równocześnie podkreślają one rolę, jaką Oppersdorff odegrał w przywróceniu na Śląsku katolicyzmu³⁹. Georg III zmarł 16 maja 1651 roku i został pochowany w kościele pw. św. Bartłomieja w Głogówku. Jednakże wraz z jego śmiercią nie zakończyła się misja utrwalenia religii

38 Bogusław Czechowicz, „Domki Loretańskie na Śląsku”, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 14 (1993): 257.

39 Kamil Adamus, „Mecenat rodu von Oppersdorffów w XVII w.”, *Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars* 45 (2015): 226–227.

katolickiej w dominium głogóweckim. Jego misję przejął najstarszy syn, Franciszek Euzebiusz⁴⁰.

Ilustracja 5. Fotografia przedstawiająca budynek bramy wjazdowej do zamku w Głogówku

Archiwum Państwowe w Opolu, Spuścizna Romana Horoszkiewicza, 45/3212/351

Sytuacja ewangelików zamieszkujących Śląsk w XVII wieku – czy pozostało „coś” do odkrycia?

Prezentowany dokument Georga III von Oppersdorffa jest jednym z wielu świadectw trudnej sytuacji protestantów zamieszkujących Śląsk w okresie kontrreformacji. O ile w przypadku dominium głogóweckiego polityka Oppersdorffa w stosunku do ewangelików była konsekwentna,

40 Georg III von Oppersdorff był kilkakrotnie żonaty. Z pierwszą żoną, Benigną Polyxeną baronową von Promnitz, ślub wziął 26 czerwca 1616 roku w Pradze. Doczekali się dziesięciorga dzieci – ośmiorga synów i dwóch córek. Benigna zmarła przy porodzie w 1631 roku. Następnie 15 maja 1634 roku wziął ślub z Estherą Barbarą von Meggau. Z tego małżeństwa pochodziło pięcioro dzieci, dwóch synów i trzy córki. Po śmierci Esthery ożenił się w 1648 roku z Marią Elisabeth von Pötting (Piotr Bujak, *Źródło. Wybitne postacie związane z gminą Głogówek* (Głogówek: b.w., 2013), 10).

o tyle w przypadku pozostałych ziem śląskich zmieniała się wraz z ewolucją polityki rekatolizacyjnej w Europie. Analizując opracowania dotyczące zarówno wydarzeń związanych z soborem trydenckim, wojną trzydziestoletnią, jak też społecznego aspektu reformacji oraz kontrreformacji, można odnieść wrażenie, że tematyka ta została wyczerpana. Jednakże kwerendy można rozszerzyć o materiały archiwalne, które nadal nie zostały wykorzystane w badaniach. Jednym z przykładów niewykorzystanego źródła jest prezentowany wyżej dokument. Kolejnym ciekawym rękopisem jest wydany w 1648 roku tekst, w którym „Jerzy, hrabia von Oppersdorff, zezwala Niemcom jedynie w niedzielę uczęszczać do kościoła OO. Franciszkanów, w dni świąteczne zaś mają uczestniczyć w nabożeństwach na zamku w kaplicy św. Jana oraz uzyskują przyzwolenie uczęszczania na kazania polskie”⁴¹. Treść regestu prowokuje pytanie, kim byli ci „Niemcy”, zamieszkujący Głogówek? Czy Oppersdorff, wydając dokument, myślał o osobach przybyłych z terenu Niemiec, czy też o luteranach, którzy w 1628 roku powrócili na łono religii katolickiej?

Niewykorzystanym dotąd źródłem są wspomniane wcześniej materiały z zespołu Akta miasta Nysy. W jednostce dotyczącej wolności religijnej mieszczan nyskich wyznania augsburskiego⁴² znajduje się szereg zarządzeń, wydanych w 1616 roku, które miały na celu utrzymanie porządku i spokoju w mieście. W instrukcjach określono postępowanie względem ludności wyznania luteranckiego, w celu umożliwienia im kultywowania wiary zgodnie z *Exercitium Religionis* (zasadami religijnymi). Interesujące rękopisy odnaleźć można w poszycie zatytułowanym „Instrukcje i pisma w sprawie luteran”, datowanym na 1616 rok⁴³. Większość korespondencji dotyczy sytuacji ewangelików w Księstwie Nyskim oraz wytycznych mających na celu zapewnienie równości religijnej. Wśród adresatów listów wymienić można m.in. królewicza Polski, Karola Ferdynanda Wazę, arcyksięcia Maximiliana III Habsburga czy też Georga von Schönauha, właściciela majoratu siedlisko-bytomskiego. Ciekawym adresatem jest królewicz Karol Ferdynand Waza gdyż zgodnie z datacją listów w momencie ich powstania liczył zaledwie trzy lata.

Wymienione wyżej dokumenty mogą być ciekawym uzupełnieniem badań poświęconych historii Śląska oraz wydarzeń związanych ze zjawiskiem kontrreformacji. Jednocześnie stanowią cenne źródło dla regionalistów oraz badaczy dziejów rodów śląskich. Przytoczone archiwalia

---

41 APO, A.m. Głogówka, 45/8/8.

42 APO, A.m. Nysy, 45/20/1127.

43 APO, A.m. Nysy, 45/20/1128.

stanowią jedynie część akt przechowywanych w Archiwum Państwowym w Opolu, które nadal czekają na eksplorację.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Państwowe w Opolu

Akta miasta Głogówka, 45/8/3, 45/8/5.

Akta miasta Głubczyc, 45/9/61.

Akta miasta Nysy, 45/20/1127, 45/20/1128, 45/20/1129, 45/20/1130, 45/20/1660.

Akta miasta Opoła, 45/22/54, 45/22/55.

Archiwum Państwowe w Opolu, 45/350/136.

Akta miasta Brzegu, sygn. 45/1242/369, 45/1242/370, 45/1242/371, 45/1242/373, 45/1242/377.

Spuścizna Romana Horoszkiewicza, 45/3212/351.

Wernher Friedrich Bernhard, *Silesia in Compendio seu Topographia das ist Praesentatio und Beschreibung der Herzogthums Schlesiens*, Pars I (Breslau, 1750–1800).

Źródła drukowane

Paprocki Bartłomiej, *Sstambuch Slézscký* (Brno, 1609).

Książki i monografie

Bujak Piotr, *Źródło. Wybitne postacie związane z gminą Głogówek* (Głogówek: b.w., 2013).

Chrzanowski Tadeusz, *Głogówek* (Wrocław: Zakład Narodowy im. Ossolińskich, 1977).

Hauptstock Günther, *Mój Głogówek* (Opole: Wydawnictwo MS, 2016).

Karzel Othmar, *Die Reformation in Oberschlesien* (Würzburg: Holzner Verlag, 1979).

Kłuskiewicz Jarosław, *Głogówek w obiektywie. Ludzie i wydarzenia* (Opole: Wydawnictwo MS, 2011).

Kłuskiewicz Jarosław, *Wspomnienia z Głogówka* (Opole: Wydawnictwo MS, 2018).

Kobienia Joachim, *Głogówecka fara: z dziejów kolegiaty św. Bartłomieja w Głogówku* (Opole: Studio Impreso, 2017).

Oszczanowski Piotr (red.), *W blasku Luksemburgów, Habsburgów i Wazów: studia nad mecenatem artystycznym panów Głogówka w XIV-XVIII wieku* (Głogówek: Muzeum Regionalne, 2008).

Schnurpfeil Heinrich, *Geschichte und Beschreibung des Stadt Ober-Glogau in Oberschlesien* (Ober-Glogau: Commission bei Heinrich Handel, 1860).

Cuius regio, eius religio – sytuacja innowierców zamieszkałych w Głogówku...

Soffner Johannes, *Geschichte der Reformation in Schlesien* (Breslau: G.P. Adersholz' Buchhandlung, 1887).

Soroczyński Tadeusz, Weigt Antoni (red.), *750 lat Głogówka* (Głogówek: Miejsko-Gminny Ośrodek Pracy Ideowo-Wychowawczej, Komitet Obchodów 750-lecia Głogówka, Towarzystwo Miłośników Głogówka, 1976).

Wünsch Thomas (hrsg.), *Reformation und Gegenreformation in Oberschlesien. Die Auswirkungen auf Politik, Kunst und Kultur im ostmitteleuropäischen Kontext*, Bd. 3 (Berlin: Gebr. Mann Verlag, 1994).

Czasopisma

Adamus Kamil, „Mecenat rodu von Oppersdorffów w XVII w.”, *Liturgia Sacra. Liturgia – Musica – Ars* 45 (2015): 213–227.

Czechowicz Bogusław, „Domki Loretańskie na Śląsku”, *Studia Teologiczno-Historyczne Śląska Opolskiego* 14 (1993): 253–274.

Mandziuk Józef, „Kościół katolicki na Śląsku pod panowaniem habsburskim”, *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne* 1/1 (1994): 65–83.

Mandziuk Józef, „Postacie śląskiego Kościoła katolickiego w czasach nowożytnych”, *Saeculum Christianum: pismo historyczno-społeczne* 16/1 (2009): 89–131.

Tazbir Janusz, „Obraz heretyka i diabła w katolickiej propagandzie wyznaniowej XVI–XVII w.”, *Kwartalnik Historyczny* 4/88 (1981): 939–953.

Wąs Gabriela, „Akty prawne dotyczące wolności religijnych protestantów śląskich i ich znaczenie dla Śląska”, *Śląski Kwartalnik Historyczny Sobótka* 3 (2000): 373–406.

Rozdziały w monografiach

Wołczański Józef, „Dzieje obecności oo. Franciszkanów w Głogówku od XIII do XIX wieku. Zarys problematyki”, w *Dzieje franciszkanów w Głogówku 1264–2014*, red. Krzysztof Hura (Wrocław: Wydawnictwo ZET, 2014), 5–23.

Netografia

Kacierz, <https://sjp.pwn.pl/slowniki/kacierz.html> (dostęp: 20.06.2023)

